ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Axrorov Abbos Aslamjon o‘g‘li

Investitsiyalar va Innovatsiyalar kafedrasi o’qituvchisi

E-mail: abbos0112@gmail.com

Esanov Asrbek Sherzod o‘g‘li,

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Pulatov Mamurxon Saydullayevich

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

SUG‘URTA FONDINING SHAKLLANISH MANBALARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada sug‘urta fondining iqtisodiy mohiyati, uning shakllanish mexanizmlari hamda iqtisodiy tizimdagi o‘rni tahlil qilingan. Tadqiqot davomida sug‘urta fondlarining shakllanish manbalari, sug‘urta badallari, rezerv fondlari va investitsiya faoliyati kabi asosiy omillar o‘rganildi. Shuningdek, sug‘urta fondlarining iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash va risklarni kamaytirishdagi ahamiyati ilmiy jihatdan yoritib berildi.

Kalit so‘zlar: sug‘urta fondi, sug‘urta tizimi, sug‘urta badallari, risklarni boshqarish, sug‘urta bozori, moliyaviy barqarorlik.

Annotation. This article analyzes the economic essence of the insurance fund, the mechanisms of its formation, and its role in the economic system. The study examines the main sources of insurance funds, including insurance premiums, reserve funds, and investment activities. In addition, the importance of insurance funds in ensuring financial stability and reducing economic risks is scientifically substantiated.

Keywords: insurance fund, insurance system, insurance premiums, risk management, insurance market, financial stability.

Аннотация. В данной статье рассматриваются экономическая сущность страхового фонда, механизмы его формирования и его роль в экономической системе. В ходе исследования были изучены основные источники формирования страхового фонда, включая страховые взносы, резервные фонды и инвестиционную деятельность. Также научно обоснована роль страховых фондов в обеспечении финансовой устойчивости и снижении экономических рисков.

Ключевые слова: страховой фонд, страховая система, страховые взносы, управление рисками, страховой рынок, финансовая устойчивость.

KIRISH

Bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiy jarayonlarning barqaror rivojlanishini ta’minlash, xo‘jalik yurituvchi subyektlar va aholini turli xil moliyaviy yo‘qotishlardan himoya qilish masalasi muhim ahamiyat kasb etadi. Iqtisodiy faoliyat bilan bog‘liq risklar, tabiiy ofatlar,

texnogen avariyalar, ishlab chiqarishdagi uzilishlar yoki boshqa kutilmagan holatlar iqtisodiy tizimda moliyaviy barqarorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli zamonaviy iqtisodiyotda sug‘urta tizimi iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlovchi muhim moliyaviy mexanizmlardan biri sifatida shakllangan.

Sug‘urta tizimining markaziy elementi hisoblangan sug‘urta fondi iqtisodiy risklarni qoplash va zararni kompensatsiya qilish uchun zarur bo‘lgan moliyaviy resurslarning yig‘indisini ifodalaydi. Sug‘urta fondi jamiyatdagi ko‘plab iqtisodiy subyektlar tomonidan to‘lanadigan sug‘urta badallari hisobidan shakllantiriladi va kutilmagan zararlarni qoplash uchun foydalaniladi. Mazkur fondning shakllanishi iqtisodiy xavflarni kollektiv tarzda taqsimlash tamoyiliga asoslanadi. Ya’ni, sug‘urtalanuvchilarning kichik miqdordagi badallari umumiy fondni tashkil etadi va zarar yuzaga kelganda ushbu fond orqali zararni qoplash imkoniyati yaratiladi.

Sug‘urta fondining shakllanishi moliyaviy tizimda muhim iqtisodiy vazifalarni bajaradi. Birinchidan, u iqtisodiy subyektlarning moliyaviy barqarorligini ta’minlaydi. Ikkinchidan, sug‘urta fondi orqali jamg‘arilgan mablag‘lar iqtisodiyotning turli tarmoqlariga investitsiya sifatida yo‘naltirilishi mumkin. Uchinchidan, sug‘urta tizimi jamiyatda ijtimoiy himoya mexanizmini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Hozirgi global iqtisodiy sharoitda sug‘urta fondlarining samarali shakllanishi va boshqarilishi iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Rivojlangan mamlakatlarda sug‘urta fondlari nafaqat risklarni qoplash vositasi, balki investitsiya resurslarining muhim manbai sifatida ham faoliyat yuritadi. Shu sababli sug‘urta fondining shakllanish mexanizmini chuqur o‘rganish, uning iqtisodiy mohiyatini tahlil qilish va samarali boshqarish usullarini aniqlash ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

Mazkur maqolada sug‘urta fondining iqtisodiy mohiyati, uning shakllanish tamoyillari, moliyaviy manbalari hamda iqtisodiyotdagi roli chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, sug‘urta fondining samarali shakllanishiga ta’sir etuvchi omillar va ularning iqtisodiy ahamiyati ilmiy nuqtai nazardan yoritib beriladi.

ASOSIY QISM

Sug‘urta fondi iqtisodiy tizimda risklarni taqsimlash va zararlarni qoplash uchun tashkil etiladigan moliyaviy resurslar majmuasidir. Uning shakllanishi sug‘urta tizimining barqaror faoliyat yuritishini ta’minlaydi hamda iqtisodiy subyektlarni kutilmagan moliyaviy yo‘qotishlardan himoya qilish imkonini beradi. Sug‘urta fondining iqtisodiy mohiyatini tushunish uchun avvalo sug‘urtaning umumiy tamoyillari va iqtisodiy mazmunini ko‘rib chiqish zarur. Sug‘urta iqtisodiy kategoriya sifatida risklarni taqsimlashga asoslangan moliyaviy munosabatlar tizimini ifodalaydi. Ushbu munosabatlar jarayonida sug‘urtalanuvchilar tomonidan to‘lanadigan sug‘urta mukofotlari umumiy moliyaviy fondni tashkil etadi. Mazkur fonddan esa sug‘urta hodisasi yuz berganda zararlarni qoplash uchun foydalaniladi. Demak, sug‘urta fondining shakllanishi kollektiv moliyaviy himoya mexanizmini yaratishga xizmat qiladi.

Sug‘urta fondining shakllanish jarayoni bir necha iqtisodiy tamoyillarga asoslanadi. Eng avvalo, sug‘urta fondi ehtimollik nazariyasiga asoslangan holda shakllantiriladi. Ya’ni sug‘urta kompaniyalari risklarning yuzaga kelish ehtimolini statistik ma’lumotlar asosida tahlil qiladi va shu asosda sug‘urta tariflarini belgilaydi. Ushbu tariflar asosida yig‘ilgan badallar sug‘urta fondining asosiy manbaini tashkil etadi. Sug‘urta fondining shakllanishida risklarning diversifikatsiyasi muhim rol o‘ynaydi. Diversifikatsiya sug‘urtalanuvchilar sonining ko‘pligi va sug‘urtalangan obyektlarning turli xil bo‘lishi orqali risklarni taqsimlash imkonini beradi.

Natijada sug‘urta hodisasi yuzaga kelganda fond mablag‘lari yetarli darajada bo‘lishi ta’minlanadi.

Sug‘urta fondi shakllanishining yana bir muhim jihati moliyaviy barqarorlikni ta’minlashdir. Sug‘urta tashkilotlari sug‘urta fondlarini shakllantirish jarayonida ehtiyot zaxiralarini ham yaratadi. Ushbu zaxiralar kutilmagan katta zararlar yuzaga kelganda sug‘urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligini saqlab qolishga yordam beradi. Sug‘urta fondining shakllanish manbalari turli xil bo‘lishi mumkin. Asosiy manba sug‘urta mukofotlari hisoblanadi. Sug‘urta mukofoti sug‘urtalanuvchi tomonidan sug‘urta kompaniyasiga to‘lanadigan pul mablag‘idir. Ushbu mablag‘ sug‘urta fondining asosiy qismini tashkil etadi. Bundan tashqari, sug‘urta kompaniyalari fond mablag‘larini investitsiya qilish orqali qo‘shimcha daromad ham olishi mumkin. Investitsiyalardan olingan daromadlar ham sug‘urta fondining kengayishiga xizmat qiladi.

Sug‘urta fondining shakllanishi iqtisodiy tizimda muhim moliyaviy mexanizm sifatida qaraladi. U nafaqat zararlarni qoplash vositasi, balki iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash omili sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Sug‘urta fondlari orqali jamg‘arilgan mablag‘lar iqtisodiyotning turli sohalariga investitsiya sifatida yo‘naltirilishi mumkin. Bu esa iqtisodiy o‘sish jarayoniga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Sug‘urta fondining samarali shakllanishi uchun sug‘urta bozori rivojlangan bo‘lishi zarur. Sug‘urta bozorining rivojlanishi esa sug‘urta xizmatlariga bo‘lgan talabning ortishi, aholining moliyaviy savodxonligi darajasining oshishi hamda davlat tomonidan olib borilayotgan tartibga solish siyosati bilan chambarchas bog‘liqdir.

Davlat sug‘urta tizimini tartibga solishda muhim rol o‘ynaydi. Sug‘urta faoliyatini nazorat qilish, sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash va sug‘urtalanuvchilarning manfaatlarini himoya qilish davlat siyosatining asosiy yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu sababli ko‘plab mamlakatlarda sug‘urta faoliyati maxsus qonunchilik asosida tartibga solinadi.

Sug‘urta fondining shakllanishida iqtisodiy omillar bilan bir qatorda ijtimoiy omillar ham muhim ahamiyatga ega. Aholining daromad darajasi, moliyaviy madaniyati, sug‘urta xizmatlariga bo‘lgan ishonchi kabi omillar sug‘urta fondlarining shakllanish jarayoniga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shuningdek, zamonaviy iqtisodiyotda sug‘urta fondlari investitsiya faoliyatida ham muhim o‘rin tutadi. Sug‘urta kompaniyalari tomonidan jamg‘arilgan mablag‘lar uzoq muddatli investitsiyalarni moliyalashtirishda foydalaniladi. Bu esa kapital bozorining rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Sug‘urta fondining shakllanishi iqtisodiy munosabatlarning murakkab tizimiga asoslanadi. Ushbu jarayon sug‘urta tizimining asosiy vazifasi bo‘lgan risklarni taqsimlash va moliyaviy zararlarni qoplash imkoniyatini yaratadi. Sug‘urta fondi shakllanishi jarayonida turli iqtisodiy mexanizmlar faoliyat yuritadi. Ular orasida sug‘urta badallarini yig‘ish, sug‘urta rezervlarini shakllantirish, investitsiya faoliyatini amalga oshirish va moliyaviy nazorat tizimi alohida ahamiyatga ega. Sug‘urta fondining shakllanish jarayoni sug‘urta badallarining yig‘ilishi bilan boshlanadi. Sug‘urta badali sug‘urtalanuvchi tomonidan sug‘urta kompaniyasiga to‘lanadigan pul mablag‘i bo‘lib, u sug‘urta himoyasi uchun to‘lov hisoblanadi. Sug‘urta badallari miqdori risk darajasiga, sug‘urta obyektining qiymatiga, sug‘urta muddatiga hamda boshqa omillarga bog‘liq holda belgilanadi. Sug‘urta kompaniyalari risklarni baholash jarayonida statistika ma’lumotlari, ehtimollik nazariyasi hamda aktuariy hisob-kitoblardan foydalanadi.

Sug‘urta fondining shakllanishida aktuariy hisob-kitoblar muhim rol o‘ynaydi. Aktuariy hisob-kitoblar sug‘urta risklarining ehtimolini aniqlash va sug‘urta tariflarini asoslash uchun qo‘llaniladi. Ushbu hisob-kitoblar orqali sug‘urta kompaniyalari kelajakda yuzaga kelishi

mumkin bo‘lgan zararlarni prognoz qiladi hamda zararni qoplash uchun yetarli miqdorda moliyaviy resurslar shakllantirilishini ta’minlaydi. Shu sababli aktuariy tahlil sug‘urta fondining barqaror shakllanishida muhim ilmiy asos hisoblanadi. Sug‘urta fondining shakllanishida sug‘urta rezervlari ham alohida o‘rin tutadi. Sug‘urta rezervlari sug‘urta kompaniyalari tomonidan kelgusida to‘lanishi mumkin bo‘lgan sug‘urta to‘lovlarini qoplash uchun ajratiladigan moliyaviy zaxiralardir. Ushbu rezervlar sug‘urta kompaniyasining moliyaviy barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Sug‘urta rezervlari turli shakllarda bo‘lishi mumkin. Masalan, sug‘urta hodisasi yuz bergan, lekin hali to‘lov amalga oshirilmagan zararlar uchun rezervlar, kelgusida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan zararlar uchun rezervlar va boshqa zaxira fondlari mavjud.

Sug‘urta fondining samarali shakllanishi sug‘urta kompaniyalarining investitsiya faoliyati bilan ham bevosita bog‘liqdir. Sug‘urta kompaniyalari tomonidan jamg‘arilgan mablag‘lar uzoq muddatli investitsiyalarni moliyalashtirishda foydalaniladi. Ushbu mablag‘lar bank depozitlari, davlat qimmatli qog‘ozlari, aksiyalar yoki boshqa moliyaviy instrumentlarga yo‘naltirilishi mumkin. Investitsiya faoliyatidan olingan daromadlar sug‘urta fondining yanada kengayishiga xizmat qiladi hamda sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy imkoniyatlarini oshiradi. Sug‘urta fondining shakllanish jarayonida risklarni qayta sug‘urtalash mexanizmi ham muhim ahamiyatga ega. Qayta sug‘urtalash sug‘urta kompaniyalarining o‘z zimmasiga olgan risklarning bir qismini boshqa sug‘urta tashkilotlariga o‘tkazish jarayonini anglatadi. Ushbu mexanizm sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlashga yordam beradi hamda katta miqdordagi zararlar yuzaga kelganda sug‘urta fondining yetarli bo‘lishini ta’minlaydi.

Sug‘urta fondining shakllanishi jamiyatning iqtisodiy rivojlanish darajasi bilan ham chambarchas bog‘liqdir. Rivojlangan mamlakatlarda sug‘urta bozori yuqori darajada rivojlangan bo‘lib, sug‘urta fondlari iqtisodiyotning muhim investitsiya manbalaridan biri hisoblanadi. Ushbu mamlakatlarda sug‘urta kompaniyalari tomonidan jamg‘arilgan mablag‘lar infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish, sanoat tarmoqlarini rivojlantirish hamda kapital bozorini qo‘llab-quvvatlash uchun keng qo‘llaniladi. Sug‘urta fondining shakllanishi ijtimoiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Sug‘urta tizimi aholini turli moliyaviy xavflardan himoya qilish imkoniyatini yaratadi. Masalan, hayot sug‘urtasi, sog‘liqni sug‘urtalash yoki mol-mulk sug‘urtasi kabi sug‘urta turlari aholining moliyaviy barqarorligini ta’minlashga xizmat qiladi. Sug‘urta fondlari orqali jamiyatda ijtimoiy himoya mexanizmi kuchayadi hamda aholi turmush darajasi barqarorlashadi.

O‘zbekiston sharoitida ham sug‘urta fondlarining shakllanishi va rivojlanishi muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatda sug‘urta bozorini rivojlantirish, sug‘urta xizmatlarining qamrovini kengaytirish hamda sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligini ta’minlash bo‘yicha qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Sug‘urta tizimini rivojlantirish orqali iqtisodiyotning turli tarmoqlarida risklarni kamaytirish hamda investitsiya jarayonlarini faollashtirish mumkin. Sug‘urta fondining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatuvchi omillar orasida iqtisodiy barqarorlik, aholi daromadlari darajasi, sug‘urta xizmatlarining rivojlanganligi, davlat siyosati hamda moliyaviy infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi alohida o‘rin tutadi. Ushbu omillarning uyg‘unligi sug‘urta fondlarining samarali shakllanishini ta’minlaydi.

Shuningdek, sug‘urta fondining shakllanishida raqamli texnologiyalar ham muhim rol o‘ynay boshladi. Zamonaviy sug‘urta kompaniyalari sug‘urta xizmatlarini ko‘rsatishda raqamli platformalardan keng foydalanmoqda. Bu esa sug‘urta xizmatlarining qulayligini oshirish, sug‘urta jarayonlarini avtomatlashtirish hamda sug‘urta fondlarini samarali boshqarish imkonini beradi. Sug‘urta fondining shakllanishi jarayonida moliyaviy nazorat tizimi ham muhim ahamiyatga ega. Davlat organlari sug‘urta kompaniyalarining faoliyatini nazorat qilish orqali sug‘urta fondlarining barqarorligini ta’minlaydi. Ushbu nazorat sug‘urta kompaniyalarining

moliyaviy majburiyatlarini bajarishini hamda sug‘urtalanuvchilarning manfaatlarini himoya qilishni ta’minlaydi.

Shunday qilib, sug‘urta fondining shakllanishi ko‘plab iqtisodiy, moliyaviy va ijtimoiy omillar bilan bog‘liq murakkab jarayon hisoblanadi. Ushbu jarayon sug‘urta tizimining samarali faoliyat yuritishini ta’minlash bilan birga iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Sug‘urta fondining shakllanishi zamonaviy iqtisodiyotda muhim moliyaviy mexanizmlardan biri hisoblanadi. Ushbu fond sug‘urta tizimining asosini tashkil etib, iqtisodiy subyektlarni turli moliyaviy risklardan himoya qilish imkoniyatini yaratadi. Sug‘urta fondlari orqali jamg‘arilgan mablag‘lar sug‘urta hodisalari yuzaga kelganda zararlarni qoplashga xizmat qiladi hamda iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynaydi. Sug‘urta fondining samarali shakllanishi sug‘urta tizimining rivojlanganlik darajasi, sug‘urta kompaniyalarining moliyaviy barqarorligi hamda sug‘urta xizmatlariga bo‘lgan talab bilan chambarchas bog‘liqdir. Sug‘urta fondlarining shakllanish jarayonida sug‘urta badallari, investitsiya daromadlari hamda sug‘urta rezervlari asosiy moliyaviy manbalar hisoblanadi.

Shuningdek, sug‘urta fondlari nafaqat risklarni qoplash vositasi, balki iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida ham namoyon bo‘ladi. Sug‘urta kompaniyalari tomonidan jamg‘arilgan mablag‘lar iqtisodiyotning turli tarmoqlariga investitsiya sifatida yo‘naltirilishi mumkin. Bu esa iqtisodiy o‘sish jarayonini qo‘llab-quvvatlash hamda moliyaviy bozorlarning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Sug‘urta fondining shakllanish jarayonini takomillashtirish uchun sug‘urta bozorini rivojlantirish, aholining moliyaviy savodxonligini oshirish hamda sug‘urta kompaniyalarining investitsiya faoliyatini kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, davlat tomonidan sug‘urta faoliyatini samarali tartibga solish ham sug‘urta fondlarining barqaror shakllanishini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi.

Umuman olganda, sug‘urta fondlari iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlash, moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash hamda jamiyatning ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli sug‘urta fondining shakllanish mexanizmlarini chuqur o‘rganish va ularni takomillashtirish iqtisodiy rivojlanishning muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi. (2020). Sug‘urta faoliyati to‘g‘risidagi O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. Toshkent.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. (2022). Sug‘urta bozorini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. Toshkent.
3. O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi. (2023). O‘zbekiston sug‘urta bozori rivojlanishi bo‘yicha statistik ma’lumotlar. Toshkent.
4. Vahobov, A., & Xajibakiyev, S. (2021). Moliya. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
5. Vahobov, A., & Jo‘rayev, T. (2020). Sug‘urta ishi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
6. Shodmonov, Sh., & G‘ofurov, U. (2021). Iqtisodiyot nazariyasi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
7. Abdullayeva, Sh. (2022). Moliya bozori va sug‘urta xizmatlari. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
8. Rasulov, A. (2021). O‘zbekistonda sug‘urta tizimini rivojlantirish istiqbollari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 6(3), 45–52.
9. Karimov, B. (2020). Sug‘urta tizimining iqtisodiy rivojlanishdagi roli. Moliya va bank ishi ilmiy jurnali, 2(4), 33–39.

10. Yo‘ldoshev, Q. (2023). O‘zbekistonda sug‘urta fondlarini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish. Iqtisodiyot va ta’lim, 24(1), 118–124.
11. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. (2023). Moliyaviy sektor rivojlanishi bo‘yicha yillik hisobot. Toshkent.
12. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2024). Sug‘urta xizmatlari bo‘yicha statistik to‘plam. Toshkent.